

ΚΥΡΙΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΔΟΜΗΣΗΣ
ΤΟΥ ΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΒΑΣΙΚΩΝ ΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΤΗΓΟ-
ΡΙΩΝ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΕ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ

Στὸ μελέτημα αὐτὸ ἐξετάζονται οἱ κυριότερες καὶ οἱ «μαζικότερες» ἀπὸ τὶς μεταβολές πού ἔχουν συντελεστεῖ στὸ χῶρο τῆς μορφολογίας τοῦ ρήματος τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας — εἰδικότερα στὴ μορφολογικὴ διάρθρωση τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς (=ΣΕ)¹ — σὲ σύγκριση μὲ τὴ γλώσσα τῆς ἀρχαίας (προελληνιστικῆς) περιόδου (=ΑΕ), καὶ ἐπισημαίνονται οἱ κύριοι παράγοντες καὶ οἱ σημαντικότερες διαδικασίες πού συνέβαλαν στὶς μεταβολές αὐτές καὶ πού ἔχουν καθορίσει τὴν σημερινή ὄψη τοῦ ἐλληνικοῦ ρηματικοῦ συστήματος (ὡς πρὸς τὴ μορφολογικὴ του ὀργάνωση).

Δὲν ἐπιδιώκουμε ἐδῶ τὴν πλήρη περιγραφὴ τῶν διαφορῶν τύπων τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος πού ὑπάρχουν στὴ σύγχρονη ἐλληνικὴ. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν δίνουμε κάποιο γενικὸ σχῆμα μορφολογικῆς ταξινόμησης τοῦ ἐλληνικοῦ ρήματος (πού προφανῶς πρέπει νὰ συμπεριλαμβάνει ὅλες — ἢ τουλάχιστον τὶς περισσότερες — ὑπάρχουσες ρηματικὲς τάξεις καὶ κατηγορίες²). Στὸ ἄρθρο ἐξετάζονται μερικὲς μόνο ἀπ' αὐτὲς τὶς κατηγορίες, μὲ σκοπὸ νὰ διευκρινιστεῖ τὸ πῶς σχηματίστηκαν, μὲ ποῖο «ὕλικό», δηλ. ποιὰ εἶναι τὰ στοιχεῖα (τόσο κληρονομημένα, ὅσο καὶ νέα) πού καθορίζουν τὴ σύνθεση τῶν βασικῶν ρηματικῶν κατηγοριῶν τῆς σύγχρονης γλώσσας. Συνοπτικά, καὶ προλαμβάνοντας κάπως τὰ συμπεράσματα, θὰ ποῦμε πῶς ἡ ἐξέταση αὐτὴ ἔχει ὡς κύριο σκοπὸ

1. Μὲ τὸν ὄρο «σύγχρονη ἐλληνικὴ» ἐννοοῦμε πάντα τὴ δημοτικὴ, τὴν ὁποία (καὶ μόνο) θεωροῦμε, στὴ σημερινή της κατάσταση, ὡς φ υ σ ι ο λ ο γ ι κ ὸ ἀ π ο τ ε λ ε σ μ α καὶ σ υ ν ἔ χ ε ι α τῆς μακρόχρονης ἱστορικῆς ἐξέλιξης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας.

2. Δείγματα μιᾶς τέτοιας συστηματοποίησης τοῦ ρήματος—βάσει κυρίως τῆς μορφολογικῆς διάρθρωσης τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος — μᾶς δίνουν οἱ «πρακτικὲς» γραμματικὲς τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς, καθὼς καὶ οἱ ἐπιστημονικὲς μελέτες οἱ ἀσχολούμενες μὲ προβλήματα τῆς νεοελληνικῆς μορφολογίας (π.χ. Α. Thumb, *Handbuch der Neugriechische Volkssprache*, Strassburg 1895, σσ. 76 - 77· Α. Sofroniu, *Modern Greek*, London 1962, σ. 66· Α. Mirambel, *Grammaire du grec moderne*, Paris 1946, σ. 146 κ.έ.· Τοῦ ἴδιου, *La langue grecque moderne*, Paris 1959, σ. 173· Γ. Μπαμπινιώτου - Π. Κοντοῦ, *Συγχρονικὴ γραμματικὴ τῆς Κοινῆς Νέας Ἑλληνικῆς*, Ἀθῆναι 1967, §§ 224-229, καὶ ἄλλα).

νά δείξει πώς οι περισσότερες μεταδομήσεις και αναδιοργανώσεις που έχουν γίνει στον εξεταζόμενο τομέα της ελληνικής μορφολογίας (δηλ. στη διάρθρωση του ένεστωτικού θέματος) κατευθύνονταν και ρυθμίζονταν από μια ισχυρότατη τάση, ή όποια.είχε εκδηλωθεῖ ἤδη στην κλασική περίοδο, συγκεκριμένα από την τάση για την σαφέστερη έξωτερική έκφραση της αντίθεσης τῶν δυο ρηματικῶν θεμάτων— του ένεστώτα και του ἄορίστου.

Ἡ κατηγοριοποίηση τῶν ρημάτων τῆς ἀρχαίας ελληνικῆς γλώσσας βασίζεται συνήθως σέ έξωτερικές διαφορές, στις διαφορές μορφολογικῆς διάρθρωσης μεταξύ τῶν διάφορων τύπων τῶν ένεστωτικῶν θεμάτων· ταυτόχρονα λαμβάνονται ὑπόψη και οι σχέσεις τοῦ ένεστωτικοῦ θέματος με τὸ ἀρχικό, παραγωγικό θέμα. Οι αἰτίες τῆς μορφικῆς αὐτῆς ποικιλίας τοῦ ένεστωτικοῦ θέματος εἶναι πολλές· μεταξύ τῶν πιὸ συνηθισμένων εἶναι: 1) ἡ ποικιλία τύπων τῶν παραγωγικῶν θεμάτων, π.χ. οι ένεστώτες ΑΕ *τιμάω, φιλέω, δουλόω, κλέπτω, καίω, σπαράσσω, στάζω, βαίνω, στέλλω, βασιλεύω* κ.ἄ. (ὅπου οι διαφορές ὀφείλονται σὸ ἀρχικό θέμα, ἐνῶ ὁ τρόπος σχηματισμοῦ, τὸ παραγωγικό μέσο, εἶναι παντοῦ τὸ ἴδιο πρόσφυμα *-j-*). 2) ἡ ποικιλία τῶν παραγωγικῶν μέσων (π.χ. ΑΕ *ἀλύσκω, ἀλυσκάζω, ἀλυσκάνω*). 3) μεταπτωτικά φαινόμενα που καθορίζουν τις διαφορές τοῦ φωνηεντισμοῦ μεταξύ τοῦ ένεστωτικοῦ θέματος και τοῦ λεγόμενου «ρηματικοῦ»· οι διαφορές αὐτὲς ἀνάγονται στην ποσοτική μεταπτωτική ἐναλλαγή κατὰ τὸ σχῆμα: «κανονική» (πλήρης) βαθμίδα σὸν ένεστώτα (π.χ. *φευγ-, λείπ-*) ἐναντι τῆς ἐξασθενημένης βαθμίδας («συστολή») σὸ ρηματικό θέμα (*φνγ-, λιπ-*)¹.

Προκειμένου ὅμως για τὴ σύγχρονη ελληνική, εἶναι ἀδύνατο νὰ πραγματοποιήσουμε τὴν κατηγοριοποίηση τῶν ρημάτων σύμφωνα με παρόμοια κριτήρια. Αὐτὸ ὀφείλεται στην ἀπὸ κοινῶν λειτουργία ὀρισμένων παραγόντων και τάσεων (μερικές μάλιστα παρατηροῦνται ἤδη στην κλασική περίοδο) που βαθμιαῖα «θόλωσαν» τὴ σχέση μεταξύ τοῦ ένεστωτικοῦ και τοῦ πρωτότυπου παραγωγικοῦ (ὀνοματικοῦ ἢ ρηματικοῦ) θέματος. Σιγά - σιγά σβῆστηκε, ξεχάστηκε ἢ ἐτυμολογία τῆς λέξης και αὐτὸ συνετέλεσε σὴ μορφολογική ἀναδιάρθρωση, στην ἀλλαγή τῆς μορφολογικῆς της δομῆς.

Ἔτσι ἔχουν ἀλλάξει, με τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ἡ σύνθεση και τὰ βασικά μορφολογικά γνωρίσματα τῶν κύριων ρηματικῶν κατηγοριῶν τῆς ελληνικῆς γλώσσας. Διαφορετικά εἶναι και τὰ κριτήρια τῆς κατηγοριοποίησης· παράλ-

1. P. Chantraine, *Morphologie historique du Grec* (ρωσική μετάφρ., Μόσχα 1953, σσ. 170 - 208). Ed. Schwyzler, *Griechische Grammatik*, Bd. I, München 1939, σ. 672 κ.ἐξ.

ληλα μὲ τὸν παράγοντα τοῦ τόνου (ποὺ εἶναι ἡ βάση γιὰ τὴ διάκριση τῶν περισπωμένων ἢ «συννηρημένων») ρημάτων σὲ ξεχωριστὴ κατηγορία), λαμβάνεται ὑπόψη ὁ χαρακτήρας τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος, τὸ λ η κ τ ι κ ὁ τ ο υ σ τ ο ι χ ε ῖ ο—αὐτὸ δηλαδὴ ποὺ προηγεῖται ἄμεσα τῆς κατάληξης καὶ καθορίζει τὶς ἰδιομορφίες τοῦ σχηματισμοῦ, τῆς ἐξωτερικῆς ἐμφάνισης τοῦ ἀοριστου. Ἔτσι, δὲν μιλάμε πιά γιὰ τὸ «ρηματικὸ θέμα»: ἡ σύγκριση γίνεται μεταξὺ τοῦ θέματος τοῦ ἐνεστώτα καὶ τοῦ ἀοριστικοῦ θέματος.

Ἐδῶ θεωροῦμε σκόπιμη μιὰ μικρὴ παρέμβαση σχετικὴ μὲ τὸν ρόλο ποὺ ἔπαιξε ἡ ἀντίθεση αὐτῶν τῶν δύο θεμάτων—τοῦ ἐνεστωτικοῦ καὶ τοῦ ἀοριστικοῦ—στὴν ἐξέλιξη τοῦ ρηματικοῦ συστήματος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Ἡ ἀντίθεση αὐτή, κληρονομημένη ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ, εἶναι ξεκάθαρη ἀπὸ τὴ σημασιολογικὴ ἄποψη καὶ ἀποτελεῖ (στὸ σύγχρονο σύστημα τοῦ ἑλληνικοῦ ρήματος) τὴ βάση τῆς γραμματικῆς κατηγορίας τοῦ «τρόπου ἐνέργειας» (Aspect), ἐκφράζοντας τὴν ἔννοια τῆς «διάρκειας: μὴ διάρκειας» τῆς ἐνέργειας ποὺ δηλώνει τὸ ρῆμα¹.

Σιγὰ - σιγὰ ἡ ἀντίθεση αὐτὴ ἔχει ἀποκτήσει μιὰ ἐξαιρετικὴ σπουδαιότητα στὴ μορφολογία τοῦ ἑλληνικοῦ ρήματος². Στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ γλώσσα ἡ ἀντίθεση τοῦ ἐνεστωτικοῦ καὶ τοῦ ἀοριστικοῦ θέματος εἶναι βασικὴ καὶ κυρίαρχη, δεσπάζει σὲ ὁλόκληρο τὸ ρηματικὸ σύστημα καὶ ὑποτάσσει τὶς διαφορές, σχετικὲς μὲ τὴν ἔκφραση ἄλλων σημασιῶν, ἄλλων γραμματικῶν κατηγοριῶν. Δὲν ὑπάρχει ρηματικὸς τύπος ποὺ νὰ εἶναι «οὐδέτερος» ὡς πρὸς τὴ δήλωση τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο παρουσιάζεται ἡ ἐνέργεια. Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα, ὅπως παρατηρεῖ ὁ A. Mirambel, «δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφράζει τὸν χρόνο ἢ τὴν ἔγκλιση χωρὶς νὰ ἐκφράζει ταυτόχρονα καὶ τὸν τρόπο»³.

Ἔτσι, ἡ μορφολογικὴ δομὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ρηματικοῦ συστήματος χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ ἰσχυρὴ τάση πρὸς τὴν πιὸ σαφὴ ἐξωτερικὴ ἔκφραση τῆς ἀντίθεσης «ἐνεστώτας - ἀόριστος». Πολλὲς ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς μεταβολὲς ποὺ ἔχουν συντελεστεῖ στὸ χῶρο τῆς μορφολογίας τοῦ ρήματος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας εἶναι δυνατὸ νὰ ἐρμηνευτοῦν ὡς ἐκδηλώσεις καὶ πραγματώσεις τῆς παραπάνω τάσης.

1. Γ. Μπαμπινιώτου - Π. Κοντοῦ, *Σύγχρονη γραμματικὴ τῆς Κοινῆς Νέας Ἑλληνικῆς*, Ἀθῆναι 1967, §§ 167, 168.

2. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. A. Mirambel, *Quelques problèmes de l'aspect verbal* en grec byzantin, *Byzantinoslavica*, 2(1967)· Τοῦ ἴδιου, *Les diverses valeurs de l'aspect verbal en grec moderne*, *BSL*, XXXIII, 1 - 3, 1932· J. Humbert, *Συντακτικὸν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας*, Ἀθῆναι 1957, σ. 130. Ἐπίσης Β. Μότσου, *Καὶ πάλι γιὰ τὴν ἀμεσότητα καὶ τὴ γλωσσικὴ εἰλικρίνεια*, περ. *Ἐθὺνῆ*, 82 (1978), σσ. 565, 567.

3. A. Mirambel, *Le diverses valeurs*, σ. 33.

Γιὰ παράδειγμα μποροῦν νὰ ἀναφερθοῦν πρῶτα ἀπ' ἄλλα οἱ δυὸ γνωστὲς περιπτώσεις μεταβολῶν στὰ μέσα ἔκφρασης τῆς κατηγορίας χρόνου.

1. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ ἀναλυτικοῦ, περιφραστικοῦ τύπου τοῦ μέλλοντα (θα + ὑποτακτική), ποὺ καθιστᾷ δυνατὴ τὴ διάκριση ὡς πρὸς τὸν τρόπο ἐνέργειας (θα γράφω: θα γράψω), ἐνῶ ὁ ἀρχαῖος τύπος τοῦ μέλλοντα δὲν εἶχε αὐτὴν τὴ δυνατότητα¹.

2. Ἡ περίπτωση τοῦ παρακειμένου. Ὁ ἀρχαῖος παρακειμένος ἀνῆκε στὴν κατηγορία τοῦ τρόπου, δηλώνοντας μιὰ κατάσταση καὶ ἀντιτιθέμενος σημασιολογικὰ τόσο πρὸς τὸν ἐνεστώτα, ὅσο καὶ πρὸς τὸν ἀόριστο. Ὅμως σιγὰ - σιγὰ προέκυψε μιὰ σύγχυση ἀνάμεσα στὶς σημασίες τοῦ παρακειμένου καὶ τοῦ ἀορίστου: καὶ οἱ δυὸ τύποι ἄρχισαν νὰ κατανοοῦνται ὡς δηλωτικοὶ ἀπλῶς τοῦ παρελθόντος. Τελικὰ, στὸν συναγωνισμὸ αὐτὸν νίκησε ὁ ἀόριστος, ἐνῶ ὁ τύπος τοῦ παρακειμένου ἐξαφανίστηκε (ἂν καὶ ὑπάρχουν ἐλάχιστα «ἀπομεινάρια» του, ὅπως π.χ. βρῆκα, ποὺ χρησιμοποιεῖται παράλληλα, καὶ χωρὶς καμιά σημασιολογικὴ διάκριση, μὲ τὸν ἀόριστο ἤθηρα). Ἡ ἀνάγκη ὅμως γιὰ τὴν ἔκφραση μιᾶς πολὺ συγκεκριμένης σημασίας (μιὰ συντελεσμένη ἐνέργεια ποὺ τὸ ἀποτέλεσμά της ἔχει σχέση μὲ τὸ παρόν, μὲ τὴ στιγμὴ ποὺ γίνεται ἢ ἐκφώνηση) ὀδήγησε πρὸς τὸν σχηματισμὸ — στὴ θέση τοῦ παλίου παρακειμένου— ἐνὸς νέου, ἀναλυτικοῦ τύπου, ὁ ὁποῖος, χάρις στὴν παρουσία τοῦ δευτέρου, ἄκλιτου στοιχείου («λειψάνου» τοῦ ἀοριστικοῦ ἀπαρεμφάτου) ὑπογραμμίζει τὴν ἀντίθεσή του πρὸς τοὺς τύπους ποὺ χρησιμοποιοῦν τὸ θέμα τοῦ ἐνεστώτα.

Σ' αὐτὰ τὰ δυὸ παραδείγματα τὰ ὁποῖα ἐξετάζει ὁ Mirambel, μποροῦν νὰ προστεθοῦν μερικὰ ἄλλα.

Ἔτσι, ἡ χρῆση τοῦ ἀναλυτικοῦ τύπου τῆς προστακτικῆς μὲ τὸ μόριο νά, γιὰ τὴ δήλωση τῆς προσταγῆς ἀπευθυνόμενης στὸ β' πρόσωπο (Νά κοιμηθεῖς!), παράλληλα μὲ τὸν μονολεκτικὸ, τὸν συνθετικὸ τύπο (Κοιμήσου!), ἀντιστοιχεῖ σὲ μιὰ γενικὴ τάση κάθε γλώσσας —ὡς σημειακοῦ συστήματος ἐπικοινωνίας— πρὸς τὴν ἐνοποίηση τῶν ἐξωτερικῶν τρόπων ἔκφρασης τῶν συγγενικῶν σημασιῶν, στὴν προκειμένη περίπτωση τῶν διαφόρων σημασιολογικῶν ἀποχρώσεων μιᾶς γενικῆς ἔννοιας βούλησης (ἢ ἐπιθυμία, ἢ εὐχή, ἢ πρόθεση, ἢ προτροπή, ἢ ἀπαγόρευση κ.λ.π.).

Γιατί, ἂν δοῦμε ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀποψη τὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Αἴ, θὰ διαπιστώσουμε τεράστια ἐκφραστικὴ ποικιλία, ἢ ὁποῖα προκάλεσε τὴν ἔντονη πολυτυπία, τὸν πλεονασμὸ τυπικῶν μέσων στὸ σημασιολογικὸ πεδίο τὸ σχετικὸ μὲ τὴν ἔννοια τῆς βούλησης, ὅπως καὶ γενικότερα

1. J. Humbert, *Συντακτικὸν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας*, Ἀθῆναι 1957, σ. 130 § 231.

στό σύστημα τῶν παρεμφατικῶν, «πλάγιων» ἐγκλίσεων¹. Ἐνῶ μὲ τὴν ἐπίδοση τῆς ὑποτακτικῆς (ποὺ στὴ ΣΕ χρησιμοποιεῖται ὡς κύριο καὶ καθολικὸ μέσο ἔκφρασης στὸ εὐρύτερο σημασιολογικὸ πεδίο τῆς βούλησης) ἐπιτεύχθηκε ἡ τυπικὴ ἐνοποίηση στὰ πλαίσια αὐτοῦ τοῦ σημασιολογικοῦ χώρου, ἀφοῦ οἱ ἄλλοι τύποι παραμερίστηκαν ἢ ἐκτοπίστηκαν ἀπὸ τὴν ὑποτακτικὴν.

Συγχρόνως, ἡ «εἰσβολή» αὐτῆ τῆς καινούριας, ἀναλυτικῆς ὑποτακτικῆς στὸ χῶρο τῆς προστακτικῆς μπορεῖ νὰ ἐρμηνευτεῖ ἐπίσης σὲ μεγάλο βαθμὸ ὡς προσπάθεια ἀναζωογόνησης, στὸ μορφολογικὸ σύστημα τῆς προστακτικῆς, τοῦ μορφικοῦ, τυπικοῦ διαχωρισμοῦ μεταξὺ τοῦ ἐνεστωτικοῦ καὶ τοῦ ἄοριστικοῦ θέματος. Μιλᾶμε γιὰ «ἀναζωογόνηση», γιὰτὴν ἀντίθεση αὐτῆ (ποὺ ἀποτελεῖ, ὅπως ἔχουμε πεῖ, τὸ κύριο μέσο δήλωσης τῆς γραμματικῆς κατηγορίας «τρόπου ἐνεργείας») σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἔχει ἐξασθενήσει ἢ καὶ χάθηκε τελείως λόγῳ ἐλάττωσης τοῦ ρόλου ποὺ παίζει τὸ ἐνεστωτικὸ θέμα στὸν σχηματισμὸ τῆς προστακτικῆς, ἰδιαίτερα στὴ μεσοπαθητικὴ φωνή². Ὁ ἀναλυτικὸς τύπος μὲ τὰ μόρια *νά*, ἃς ἔχει τὸ πλεονέκτημα νὰ μὴν παρουσιάζει δυσκολίες σχηματισμοῦ, ὅπως ὁ συνθετικὸς, καί, τὸ κυριότερο,

1. Ἄς δοῦμε, γιὰ παράδειγμα, τί μέσα χρησιμοποιοῦσε ἡ ΑΕ γιὰ τὴν ὑποδήλωση τῆς προσταγῆς:

- 1) ἡ προστακτικὴ: (Πλατ.) *μὴ θορυβεῖτε*, (Ξεν.) *βλέπον πρὸς τὰ ὄρη*.
- 2) ἡ ὑποτακτικὴ: (Δημ.) *μὴ κατὰ νόμους δικάσητε*, (Εὐρ.) *δεῦρό σου στέψω κάρα* («προτρεπτικὴ» ὑποτακτικὴ).
- 3) ἡ [«ἐπιτακτικὴ»] εὐκτικὴ: (Σοφ.) *χωροῖς ἂν εἶσω σὺν τάχει*, (Πλατ.) *λέγοις ἂν, ἔφη, τὴν δέησιν*.
- 4) τὸ ἀπαρέμφατο: (Ἡροδ.) *σὺ δὲ τὰς πύλας ἀνοίξας ὑπεκθεῖν καὶ ἐπιέγεσθαι*.
- 5) ὁ [«ἐφετικὸς»] μέλλοντας («das imperative Futurum»): (Σοφ.) *πρὸς ταῦτα πράξεις οἷον ἂν θέλῃς*, (Πλατ.) *ὅπως μοι μὴ ἔρεις ὅτι ἔστι τὰ δώδεκα δις ἕξ*.

Βλ. Ed. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, Bd. 2, München 1950· W. W. Goodwin, *Syntax of the Moods and Tenses of the Greek Verb*, London 1889· J. Humbert, *Syntaxe grecque*, Paris 1960 κ.ά., καὶ ἰδιαίτερα Α. Ν. Jannaris, *An Historical Greek Grammar, chiefly of the Attic Dialect*, London 1897.

2. Πβλ. W. F. Bakker, *The Greek Imperative*, Amsterdam 1966, σ. 17: «... στὴν Κοινὴ καὶ στίς μεταγενέστερες περιόδους ἐξέλιξης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἡ προστακτικὴ τοῦ ἐνεστώτα χρησιμοποιεῖται (...) ἀκόμα λιγότερο ἀπὸ πρὶν, κι ἔτσι ἡ προστακτικὴ τοῦ ἄοριστου εἶναι πρακτικὰ ὁ μόνος τύπος προστακτικῆς [μονολεκτικῆς, —B.M.] ποὺ εἶναι ἀκόμα σὲ χρῆση». Ἐπίσης Μ. Τριανταφυλλίδη, *Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ*, Ἀθήνα 1941, σ. 336: «Ἡ μονολεκτικὴ προστακτικὴ τοῦ ἐνεστώτα εἶναι σπάνια» [στὴν παθητικὴ φωνή, —B.M.] καὶ «σπανιότατη στὰ ῥήματα τῆς δευτέρας συζυγίας». Βλ. ἐπίσης καὶ Γ. Μπαμπινιώτου — Π. Κοντοῦ, *Συγχρονικὴ γραμματικὴ*, σ. 182: «Ἡ χρῆσις τῶν μονολεκτικῶν τύπων τοῦ μεσοπαθητικοῦ Ἐνεστώτος τῆς Α' συζυγίας σὲ -ου, -εσθε εἶναι πολὺ περιορισμένη. Ἀντὶ αὐτῶν χρησιμοποιοῦνται οἱ περιφραστικοὶ τύποι (...) Ἡ β' συζυγία δὲν διαθέτει μονολεκτικὸς τύπους μεσοπαθητικῆς φωνῆς».

προσφέρει τη δυνατότητα τῆς σαφοῦς ἐξωτερικῆς ἐναντίωσης τῶν δυὸ βασικῶν θεμάτων —τοῦ ἐνεστώτα καὶ τοῦ ἀορίστου—, τὴν ὁποία δυνατότητα τὴν ἔχει χάσει ὁ μονολεκτικός, ὁ συνθετικός τύπος (λόγω τῆς μειωμένης συμμετοχῆς τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος στὸν σχηματισμὸ του).

Ὡς πραγμάτωση τῆς ἴδιας γενικῆς τάσης, πρὸς τὴν ἴδια κυρίως κατεύθυνση, ἐξελίσσονταν καὶ ἀναδιοργανώνονταν καὶ οἱ β α σ ι κ ἔ ρ η μ α τ ι κ ἔ ς κ α τ η γ ο ρ ί ε ς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, οἱ ὁποῖες παρουσιάζουν σημαντικὲς ἀλλαγὲς σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ, τόσο στὴ σύνθεσή τους (ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς προέλευσης καὶ τῆς παλιᾶς μορφολογικῆς ὑπόστασης τῶν ρημάτων πού ἀπαρτίζουν τὴν κάθε τάξη), ὅσο καὶ στὰ μορφολογικά τους χαρακτηριστικά. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς ἀλλαγὲς αὐτὲς ἔχουν συντελεστεῖ ἔτσι ὥστε νὰ γίνεῖ ὅσο μπορεῖ πιὸ «χτυπητὴ» ἡ ἐξωτερικὴ ἀντίθεση τοῦ ἐνεστωτικοῦ καὶ τοῦ ἀοριστικοῦ θέματος.

Τὰ μέσα καὶ οἱ τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους πετυχαίνεται αὐτὸς ὁ σκοπὸς εἶναι πολλοὶ καὶ διαφορετικοί.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς πιὸ συχνοὺς εἶναι ἡ μετὰ μόρφωση τοῦ παλιοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος. Πολυάριθμα παραδείγματα αὐτοῦ τοῦ εἴδους μεταβολῶν μᾶς προσφέρει ἡ μεταρρύθμιση τῶν ἀρχαίων ρημάτων σὲ -σσω/-ττω καὶ σὲ -πτω. Ἐνας ἀριθμὸς —ὄχι πολὺ μεγάλος— αὐτῶν τῶν ρημάτων ἔχει διασωθεῖ στὴ σύγχρονη ἐλληνικὴ μὲ τὴν παλιά τους μορφή, κυρίως μέσα σὲ «σύνθετα», προθηματικὰ ρήματα τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται περισσότερο στὴ γραπτὴ γλώσσα καὶ λιγότερο στὸν καθημερινὸ προφορικὸ λόγο (ΣΕ ἀναπτύσσω, ἀνακηρύσσω, ἐξελίσσω, ἀνακαλύπτω, προκύπτω, εἰσπράττω κ.λ.π.). Ἡ σχέση μὲ τὸ ἀρχικὸ θέμα —πού ἔληγε σὲ χειλικὸ ἢ σὲ ὑπερωικὸ— ἔχει ἐντελῶς χαθεῖ, καὶ ἡ ἀντίθεση π.χ. ΣΕ ἀνακηρύσσω - ἀνακύρηξα (ὅπως, ἐξἄλλου, καὶ ὁ ἴδιος ὁ τύπος τοῦ ἐνεστώτα μὲ [s] ὡς θεματικὸ χαρακτήρα) ἀποτελεῖ, γιὰ τὸ σημερινὸ γλωσσικὸ αἴσθημα, κάτι τὸ ὄχι πολὺ συνηθισμένο, κάτι πού ἀποκλίνει, κατὰ κάποιον τρόπο, ἀπὸ τὸ «κανονικόν».

Μεγάλος ἀριθμὸς ρημάτων αὐτῆς τῆς κατηγορίας (ἰδιαίτερα ἀπὸ ἐκεῖνα πού ἀνήκουν στὸ λεξιλόγιο τῆς καθημερινῆς χρήσης) ἔχει, στὴν σύγχρονη γλώσσα, ὡς χαρακτηριστικὸ τὸ πρόσφυμα -ζ- πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληξη: ΣΕ ἀλλάζω, διατάζω, σπαράζω, ταράζω, τινάζω, χαράζω, σφυρίζω / σουρίζω κ.ἄ. Αὐτὴν τὴ λύση τὴν ὑπέδειξε ἡ ἴδια ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ, ὅπου ὀρισμένα ἀπὸ τὰ ρήματα σὲ -σσω/-ττω εἶχαν παράλληλους τύπους σὲ -ζω (ΑΕ σφάττω/σφάζω, ἀναβράσσω/ἀναβράζω, ἀρμόττω/ἀρμόζω, συρίττω/συρίζω κλπ.)¹, ἀναλογικοὺς πρὸς τὰ ρήματα τύπου ΑΕ ἀρπάζω, στάζω, σαλπίζω, ἐλπίζω, ὄνο-

1. Ἐδῶ καὶ παρακάτω οἱ τύποι τῶν ρημάτων τῆς ΑΕ δίνονται σύμφωνα μὲ τὸ Ἀρχαιοελληνικὸ - Ρωσικὸ Λεξικὸ τοῦ Ι.Χ. Ντβορέτσκι, τ. 1 - 2, Μόσχα 1958.

μάζω κ.λ.π., στὰ ὁποῖα τὸ -ζ- ἦταν τὸ κανονικὸ μορφοφωνολογικὸ ἀποτέλεσμα τῆς συμπλοκῆς τοῦ -j- (τοῦ ἰνδοευρωπαϊκοῦ παραγωγικοῦ προσφύματος τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος) μὲ τὸ ληκτικὸ στοιχεῖο —ὑπερωικὸ ἢ ὀδοντικὸ— τοῦ ἀρχικοῦ, παραγωγικοῦ θέματος. Ἀργότερα ἄλλαξε καὶ ἡ μορφολογικὴ διάρθρωση αὐτῶν τῶν ρημάτων, ἀφοῦ ἡ καινούρια γλωσσικὴ διαίσθηση ξεχώρισε τὰ τεμάχια -άζ(ω), -ίζ(ω) ὡς παραγωγικὰ προσφύματα, τὰ ὁποῖα, ἐξάλλου, χρησιμοποιοῦνταν ἤδη στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γιὰ τὸν σχηματισμὸ τῶν ἐνεστωτικῶν θεμάτων (ΑΣΕ ἀτιμάζω, δοκιμάζω, δικάζω, ἀγοράζω, ὀρίζω, μακαρίζω, ἡσυχάζω, σχηματίζω, ἐξετάζω κ.λ.π.). Ἡ σύγχρονη γλῶσσα ὄχι μόνον ἔχει διατηρήσει τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ρήματα αὐτῆς τῆς κατηγορίας, ἀλλὰ καὶ τὰ συμπλήρωσε μὲ μιὰ σειρὰ καινούρια. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ἐμφανίζονται στὴ θέση τῶν παλιῶν φωνηεντόληκτων θεμάτων (βλ. παρακάτω) καὶ μποροῦν νὰ ἐρμηνευτοῦν ὡς (πιθανὸ) ἀποτέλεσμα τῆς μετατροπῆς τους, ἐνῶ τὰ ἄλλα ἀποτελοῦν πιὸ πρόσφατους νεωτερισμούς, ὅπως π.χ. ΣΕ ἀγωγιάζω, ἀδειάζω, γυρίζω, σουβλίζω, καφαλίζω, ψιχαλίζω, θρονιαζώ, καμπανίζω, καρβουρίζω, γκρινιαζώ κ.ἄ.

Ἔτσι, ὁ ἀριθμὸς τῶν ρημάτων σὲ -ζω στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ γλῶσσα αὐξήθηκε σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ. Αὐτὸς ὁ τύπος τῶν ἐνεστωτικῶν θεμάτων ξεχωρίζει ὡς μιὰ ἀπὸ τὶς βασικὲς ρηματικὲς κατηγορίες¹, ὡς ἓνα εἶδος προτύπου, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο μεταμορφώνονται συχνὰ οἱ ἄλλοι, λιγότερο χρησιμοποιούμενοι ρηματικοὶ τύποι.

Ὅμως ὁ ἑτερογενὴς χαρακτήρας (ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς σύνθεσης), ἡ διαφορετικὴ προέλευση τῶν ρημάτων ποὺ ἀπαρτίζουν τὴ μεγάλη αὐτὴ κατηγορία στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἐκδηλώνονται ἔντονα κατὰ τὸν σχηματισμὸ τοῦ ἀόριστου. Ἐπειδὴ ἡ ἐξωτερικὴ μορφή τοῦ ρήματος, ἡ μορφολογικὴ του διάρθρωση (σύμφωνα μὲ τὰ συγχρονικὰ κριτήρια) δὲν μᾶς βοηθοῦν πάντα νὰ ἐξακριβώσουμε τὴν προέλευση τοῦ -ζ-, δηλαδή, ἂν ἀντιπροσωπεύει ἓνα ὀδοντικὸ ἢ ἓνα ὑπερωικὸ, ἂν ἀνήκει (ἱστορικὰ) στὸ πρόσφυμα ἢ στὸ θέμα (πβλ. ΣΕ τινάζω καὶ ἀτιμάζω, σουρίζω καὶ σουβλίζω), γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἀόριστος τέτοιων ρημάτων συχνὰ παρουσιάζει (ἰδιαίτερα στὸν προφορικὸ λόγο καὶ στὰ ἰδιώματα) διπλοὺς τύπους σὲ -σα/-ξα, π.χ. ΣΕ ταιριάζω - ταιρίασα/ταιρίαξα, σπουδάζω - σπούδασα/-ξα, στράγγισα/-ξα, σφουγγίσα/-ξα κ.ἄ.²

1. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνουν καὶ τὰ στατιστικὰ στοιχεῖα τὰ συγκεντρωμένα στὸ Ἄντιστροφον Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς τοῦ Γ. Ἰ. Κουρμούλη, Ἀθῆναι, 1967 (βλ. Παράρτημα Ι. Στατιστικοὶ πίνακες τῶν ληκτικῶν τῆς ἑλληνικῆς), ἀπὸ τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ κρῖνει κανεὶς γιὰ τὴ [συγκριτικὴ] συχνότητα ληκτικῶν στοιχείων (γραμμάτων - φωνημάτων) τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας (κατὰ τὸ τελευταῖο γράμμα, τὸ τελευταῖο δίγραμμα καὶ τρίγραμμα).

2. Ἄοριστο σὲ -ξα (ἰδιαίτερα σὲ διαλέκτους) ἔχουν καὶ μερικὰ ρήματα σὲ -νω, π.χ. στεγνώνω - στέγνωξα, μαζώ(χ)νω - μάζωξα (κοινοὶ δημοτικοὶ τύποι στέγνωσα, μάζεψα) κ.ἄ.

Μερικά από τα παλιά ρήματα σε -σσω/-ττω έχουν αποκαταστήσει το αρχικό υπερωϊκό του ένεστωτικού θέματος (ΣΕ φυλάγω, βήγω, τυλίγω κ.ά.) μπαίνοντας έτσι στην ίδια σειρά με τα ΑΣΕ πνίγω, βρέχω, πλέκω, τρώγω, ἐλέγχω κλπ., τῶν ὁποίων τὸ θέμα λήγει (ιστορικά) σε υπερωϊκό. Στην ίδια κατηγορία βρέθηκαν επίσης μερικά φωνηεντόληκτα θέματα που έχουν αποκτήσει στη σύγχρονη γλώσσα παράλληλο τύπο του ένεστώτα με την ανάπτυξη του -γ- ανάμεσα στο ληκτικό φωνήεν του θέματος και στην κατάληξη -ω, π.χ. ΣΕ κλαίγω/ΑΣΕ κλαίω, ΣΕ καίγω/ΑΣΕ καίω, ΣΕ ακούγω/ΑΣΕ ακούω, ΣΕ φταίγω/φταίω (ΑΕ πταίω)*.

Όσο για τα ρήματα σε -πτω, ὅσα ἀπὸ αὐτὰ ἔχουν διατηρήσει τὸ ἀρχαῖο πρόσφυμα, ἐμφανίζονται συνήθως (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περίπτωση τῶν προθηματικῶν ρημάτων που ἀναφέραμε παραπάνω, σελ. 266) με τὴ μορφή -φτω, με τὴν ἀνομοιωτική τροπή πτ > φτ ἢ ὁποῖα παρατηρεῖται ἀρκετὰ συχνὰ στὴ σύγχρονη γλώσσα καὶ ἀποτελεῖ, ὡς γνωστὸ, ἓνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς γνωρίσματα, καθορίζοντας πολλὲς φορές τὴ συγκεκριμένη μορφή τῶν συμφωνικῶν συμπλεγμάτων καὶ —ἀπὸ κοινοῦ με ἄλλες τάσεις καὶ νομοτέλειες— γενικότερα τὴν ἰδιομορφία τοῦ φωνολογικοῦ συστήματος τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς.

Ἔτσι, ἔχουμε τὰ ΣΕ πέφτω, σκέφτομαι, βλάφτω, σκάφτω κ.λ.π. Ἐπάρχει ὅμως καὶ ἄλλος τύπος —καὶ πολλὲς φορές παράλληλα με τὸν τύπο σε -φτω— που ἀποκαθιστᾷ τὸ ἀρχικὸ χειλικὸ στὸ καινούριο ένεστωτικὸ θέμα (ἤδη ἢ ἀρχαῖα ἑλληνικὴ μᾶς δίνει παραδείγματα διπλοτυπίας, ὅπως, π.χ. ΑΕ ἀποδρύπτω/ἀποδρύφω: ΣΕ ράβω, σκάβω, κλέβω, κόβω, κρύβω, ἀνάβω, βάφω κ.ά.). Ἔτσι τὰ ρήματα αὐτῆς τῆς κατηγορίας ἄλλαξαν τὴν κάπως ἀσυνήθιστη γὰ τὴ σύγχρονη γλώσσα μορφή τους (μὴν ξεχνᾶμε πὼς τὸ -τ- ἀπὸ καιρὸ ἔπαψε νὰ διακρίνεται ὡς χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ ένεστωτικοῦ θέματος) καὶ ἀφομοιώθηκαν πρὸς τὰ ρήματα, τὸ θέμα τῶν ὁποίων λήγει σε ἱστορικὰ «δικαιολογημένο» χειλικὸ, ὅπως τὰ ΑΣΕ τρίβω, ἀλείφω (ΣΕ ἀλείβω), τρέφω, σέβομαι, προβλέπω, ΣΕ ἀνταμείβω (ΑΕ ἀμείβω, ἀνταμείβομαι). Ταυτόχρονα πῆρε πιὸ «κανονικὴ» καὶ πιὸ σαφὴ ἔκφραση ἢ ἀντίθεση τοῦ ένεστώτα πρὸς τὸν ἀόριστο, σε πλήρη συμφωνία με τὸν γενικὸ μορφοφωολογικὸ νόμο, κατὰ τὸν ὁποῖο τὸ [ps] (γραφικὰ -ψ-) στὸν ἀόριστο εἶναι τὸ «κανονικὸ» ἀποτελεσμα τῆς συνάντησης τοῦ [p] —ἀντιπροσώπου τῶν χειλικῶν (β,π,φ) ληκτικῶν στοιχείων τοῦ θεματικοῦ μορφήματος— με τὸ ἐπόμενο [s], τὸ ἀοριστικὸ πρόσφυμα.

1. Ἀναλογικὰ με τοὺς διπλοὺς αὐτοὺς ένεστωτικὸς τύπους, τὸ ρῆμα ΑΣΕ τρώγω ἔχει σχηματίσει τὸν παράλληλο ένεστώτα με φωνηεντόληκτο θέμα: ΣΕ τρώω. Στὴν ἴδια διαδικασία ὀφείλεται καὶ τὸ [λαϊκὸ] ΣΕ γράφτω, παράλληλα με τὸ γράφω (με τὴν ἀναλογικὴ ἐπίδραση τῶν διπλότυπων ΣΕ κλέβω/κλέφτω, σκάβω/σκάφτω κ.λ.π.).

Αιτίες καθαρῶς φωνητικοῦ χαρακτήρα ὀδήγησαν στήν ἴδια κατηγορία καί ἐκεῖνα ἀπό τὰ ρήματα πού τὸ θέμα τους ἔληγε στήν ἀρχαία ἑλληνική σέ διφθόγγους -ευ, -αυ (οἱ ὁποῖες ἔχουν, ὡς γνωστό, μεταβληθεῖ σέ συνδυασμό φωνήεντος καί χειλικοῦ συμφώνου), π.χ. ΑΣΕ παιδεύω, βασιλεύω, δεσμεύω κ.λ. Τὰ ρήματα αὐτὰ ἦταν ἀρκετὰ πολυάριθμα, γιατί ὁ ἐνεστώτας σέ -εω εὐκόλα σχηματιζόταν ἀπό διάφορα θέματα ἤδη στήν κλασική περίοδο (ΑΣΕ ἀληθεύω, φυτεύω, συμβουλεύω κ.ἄ.). Ἐπίσης καί στή σύγχρονη γλώσσα αὐτός ὁ τρόπος παραγωγῆς τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος ἐξακολουθεῖ νά παραμένει ζωντανός καί γόνιμος: ΣΕ ἀγριεύω, ἀγναντεύω, δασκαλεύω, μαζεύω (καί μαζώνω), χειροτερεύω, ἀνακατεύω (ἀλλά καί ἀνακατώνω), κ.ἄ.

Μερικά ἀπό τὰ παλιὰ ρήματα σέ -εὐά βρίσκονται σήμερα (με ἀλλαγμένο τὸ πρόσφυμα) στήν κατηγορία ρημάτων σέ -ζω. Ἔτσι, ἔχουμε τὰ ΣΕ σκαλίζω, σωριάζω, φωλιάζω κ.ἄ. (ἐναντι τῶν ΑΕ σκαλεύω, σωρεύω, φωλεύω).

Μιά μεγάλη κατηγορία ρημάτων (μιᾶμε γιά συμφωνόληκτα θέματα), πού τὰ ἔχει κληρονομήσει ἡ σύγχρονη γλώσσα ἀπό τήν ἀρχαία ἑλληνική, ἀποτελοῦν τὰ ἔρρινα θέματα. Καί αὐτά, πάλι, εἶναι ἐξαιρετικά πολυάριθμα, ἐνῶ ἡ σύνθεση αὐτῆς τῆς κατηγορίας εἶναι ἀκόμη πιό ἑτερογενής ἀπό τὰ ρήματα σέ -ζω, πράγμα πού ἐξηγεῖται ἀπό τήν πολὺ μεγάλη συχρότητα καί γονιμότητα τοῦ ἔρρινου προσφύματος ὡς χαρακτηριστικοῦ τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος. Ἡ σύγχρονη ἑλληνική γλώσσα ὄχι μόνο ἔχει διατηρήσει, σέ μεγάλο βαθμό, τοὺς παλιούς τύπους πού ἀνῆκαν σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία, ἀλλὰ πρόσθεσε καί ἄλλους, πού εἶναι σχηματισμένοι ἀπό διάφορα θέματα. Σὰν ἀποτέλεσμα, τὸ ἔρρινο πρόσφυμα ἐμφανίζεται στή σύγχρονη γλώσσα ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ πιό χαρακτηριστικά (μαζί με τὸ πρόσφυμα -ζ-) «ἐνδεικτικὰ σήματα» τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος¹.

Τὰ ρήματα αὐτῆς τῆς κατηγορίας, τόσο τὰ κληρονομημένα ἀπὸ τήν ἀρχαία γλώσσα, ὅσο καί ἐκεῖνα πού ἐμφανίστηκαν πιό πρόσφατα, μποροῦν νά διακριθοῦν σέ ὀρισμένες τάξεις:

1. Τὰ ρήματα σέ -νω, τύπου ΑΣΕ πίνω, κρίνω, μένω, προτείνω, ΣΕ κάνω, πλένω, χάνω, φτάνω κ.ἄ.

1. Ὁ Α. Mirambel, ὑπογραμμίζοντας τὴν ἐξαιρετικὴ παραγωγικότητα τοῦ προσφύματος -ν- ὡς μέσου σχηματισμοῦ τοῦ ἐνεστώτα, ἀναφέρει ὅτι ἤδη ἀπὸ τὸν 4ο αἰ. μ.Χ. στοὺς παπύρους ἀπαντοῦν—παράλληλα με τὰ φέρω, δέω, χέω, λύω κ.λ.π.—ἐπίσης καί οἱ τύποι φέρνω, δένω, χύνω, λύνω κ.ἄ. (Α. Mirambel, Quelques problèmes, σ. 245). Ὅσο γιά τὴ συχρότητα χρήσης στή σύγχρονη γλώσσα, βλ. τὰ στοιχεῖα πού περιέχονται στοὺς στατιστικοὺς πίνακες τοῦ Γ. Κουρμούλη στὸ Ἀντίστροφον Λεξικόν.

2. Τὰ ρήματα σὲ -αίνω. Τὸ τεμάχιο -αιν-, ποὺ διακρινόταν καὶ λειτουργοῦσε ὡς πρόσφυμα ἤδη στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ, ἔχει διατηρήσει τὴν γονιμότητά του ὡς τῶρα. Ἡ σύνθεση τῆς ὑποκατηγορίας αὐτῆς εἶναι ἀρκετὰ ἀνομοιογενής. Ἐδῶ ἀνήκουν τὰ ΑΣΕ *γλυκαίνω*, *πικραίνω*, ΣΕ *ξεραίνω* (ΑΕ *ξηραίνω*), *ἀνεβαίνω* (ΑΕ *ἀναβαίνω*), *αἰξάνω*/*αἰξάνω*, *βλασταίνω* καὶ ἄλλα παλιὰ σὲ -άνω (ΑΕ *βλαστάνω* κ.λ.π.), *βαθαίνω*, *ἀκριβαίνω*, *φτωχαίνω*, *χοντραίνω*/ένω, ἐπίσης τὰ ΣΕ *καταλαβαίνω* (ΑΕ *καταλαμβάνω*), *παθαίνω* (ΑΕ *πάσχω*), *πεθαίνω* (ΑΕ *ἀποθνήσκω*) *μαθαίνω*, (*πε*)*τυχαίνω*, *λαχαίνω* (ΑΕ *μανθάνω*, [*ἐπι*]*τυγχάνω*, *λαγχάνω*), τὰ ὁποῖα μᾶς παρέχουν παραδείγματα μεταπλασμοῦ τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος βάσει τοῦ ἄσιγμου, «ριζικοῦ» ἀορίστου.

3. Τὰ ρήματα σὲ -ύνω: ΑΣΕ *ταχύνω*, *δξύνω*, *μολύνω* (ΣΕ καὶ *μολένω*), *βαθύνω* (ΣΕ παράλληλα *βαθαίνω*), [*δι-*, *κατ-*]*ευθύνω*, ΣΕ [*δι*]*ευκολύνω* κ.λ.π. Ὅπως καὶ στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ, ἔτσι καὶ στὴ σύγχρονη γλώσσα τὴν τάξη αὐτὴ ἀπαρτίζουν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ρήματα παράγωγα ἀπὸ ἐπίθετα μὲ θέματα κυρίως σὲ -υ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλα θέματα (π.χ. ΣΕ *διευκολύνω* < εὐκολος). Τὰ ρήματα αὐτὰ εἶναι μεταβατικὰ καὶ ἔχουν σημασία «καθιστῶ, προσδίδω ποιότητα».

Ἡδη στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ τὸ τεμάχιο -υνω διακρίνονταν, ὅπως φαίνεται, ὡς παραγωγικὴ κατάληξη μ' αὐτὴν τὴ σημασία, σχηματίζοντας ἐνεστώτες τύπου ΑΕ *μακρύνω* (< *μακρός*), *λαμπρύνω* (< *λαμπρός*), *ἀπαλύνω* (< *ἀπαλός*) κ.ἄ. Στὴ σύγχρονη ἐλληνικὴ χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν ἴδια σημασία καὶ τὸ -αίνω: ΣΕ *παχαίνω*, *βαθαίνω*, *μακραίνω*, *κονταίνω*, *ἀκριβαίνω* κ.ἄ. Ἀλλὰ ἡ συνωνυμία τῶν πρόσφυμάτων δὲν εἶναι ἀπόλυτη, γιατί ἡ πλειονότητα τῶν ρημάτων σὲ -αίνω μποροῦν νὰ δηλώνουν τόσο τὴν ἐνέργεια, ὅσο καὶ τὴν κατάσταση-ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἐνέργειας (π.χ. *μικραίνω* «καθιστῶ μικρόν, σμικρύνω» καὶ «γίνομαι μικρότερος, σμικρύνομαι»¹), δηλαδή χρησιμοποιοῦνται καὶ ὡς μεταβατικὰ καὶ ὡς ἀμετάβατα (μὲ τὴ μέση σημασία), ἐμπεριέχοντας τὴ δυνατότητα τῆς διπλῆς συντακτικῆς λειτουργίας.

Πολλὰ ρήματα ἔχουν στὴ ΣΕ παράλληλους τύπους σὲ -ύνω καὶ σὲ -αίνω, π.χ. *σκληρύνω*/*σκληραίνω*, *ἀπαλύνω*/*ἀπαλαίνω*, *παχύνω*/*παχαίνω*, (*ἐμ*)*βαθύνω*/*βαθαίνω* κ.ἄ.²

4. Τὰ ρήματα σὲ -λνω, -ρνω, ἀντίστοιχα τῶν ἀρχαίων ὑγρόληκτων θεμάτων (ΑΕ σὲ -λλω, -είρω, -αίρω): ΣΕ *φέρνω*, *καταφέρνω*/*καταφέρω*,

1. Δ. Δημητράκου, *Νέον ὀρθογραφικὸν ἐρμηνευτικὸν λεξικόν*, Ἀθήνα 1970.

2. Στὴν περίπτωσή αὐτή, προκειμένου γιὰ μερικὰ ρήματα, ἴσως νὰ σημειώνεται κάτι σὰν μιὰ, ἀδιόρατη ἀκόμη, τάση πρὸς τὴ σημασιολογικὴ διάκριση κατὰ τὸ σχῆμα: -ύνω- «ἐνέργεια», -αίνω- «κατάσταση» (π.χ. «*μακρύνω* τὸ φόρεμα», ἀλλὰ «τὰ μαλλιά *μακραίνουν*»). Ἐν πάσῃ περιπτώσει, κι ἂν ἀκόμα ὑπάρχει πραγματικὰ μιὰ τέτοια τάση, ὅπως ἴσως δὲν εἶναι οὔτε πολὺ ἐκδηλη, οὔτε τακτικὴ.

σέρνω, [γ]δέρνω, σπέρνω, στέλνω, φέλνω, παραγγέλλω κ.ά. (ΑΕ φέρω, σύρω, [ἐκ]δέρω, σπείρω, στέλλω, ψάλλω, ἀγγέλλω). Μερικά ἀπὸ τὰ ρήματα αὐτῆς τῆς κατηγορίας ἔχουν διατηρήσει τὴν ἀρχαία μορφή τους, ἰδιαίτερα στὴν περίπτωση ὅπου ἀποτελοῦν τὸ συστατικὸ ἑνὸς «σύνθετου» ρήματος μὲ πρόθημα, π.χ. ΣΕ [ἀπλὸ] χαίρω, χαίρομαι, ἀμφιβάλλω, ἀνα-βάλλω, προ-βάλλω, προσφέρω, ὑπο-φέρω, δια-σύρω, διεγείρω (πβλ. ἄνωτ. σσ. 266, 268). Ὁ ἀριθμὸς τῶν θεμάτων σὲ -*ρ* αὐξήθηκε στὴ σύγχρονη περίοδο, ἐνισχυμένος ἀπὸ τὰ ρήματα σὲ -*άρω*, σχηματισμένα κυρίως μὲ βάση ξένες ρίζες, π.χ. ΣΕ ἀγκαζάρω, φουμάρω, γουστάρω, παρκάρω, μπλοκάρω, σομπάρω, κομπλεξάρω κ.τ.θ.

Ἡ πλειοψηφία τῶν παραπάνω ρημάτων (τάξεις 1 - 4) ἔχει ἄσιγμο ἀόριστο (διασώζοντας συχνὰ σὲ ἀναλλοίωτη σχεδὸν μορφή τὸν ἀρχαῖο τύπο): ΣΕ ἦπια, ξμεινα, πρότεινα, ἐπλυνα, γλύκανα, βάθυνα, κατάλαβα, πέθανα, ἔμαθα, ἔτρυχα, διενκόλυνα, ἔφερα, ἔδειρα, ἔστειλα κλπ. Ἡ μορφικὴ, τυπικὴ ἀντίθεση τοῦ ἐνεστωτικοῦ καὶ τοῦ ἀοριστικοῦ θέματος πετυχαίνεται μὲ ποικίλα μέσα. Τὰ κυριότερα ἀπ' αὐτὰ εἶναι:

α) ἡ ἀπουσία τοῦ προσφύματος στὸν ἀόριστο, ἔναντι τῆς παρουσίας του στὸν ἐνεστώτα. Αὐτὴ εἶναι βασικὰ ἡ περίπτωση τῶν προσφυμάτων μὲ τὸ ἔρρινο -*ν*-, τὸ ὁποῖο νοεῖται ὡς χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος. Ἔτσι ἔχουμε τὰ ΣΕ πίνω - ἦπια, μαθαίνω - ἔμαθα, φέρνω - ἔφερα κ.ά.

β) Τ ο ν ι κ ὸ σ χ ῆ μ α: παροξύτονος ὁ ἐνεστώτας ἔναντι τοῦ προπαροξύτονου ἀορίστου, π.χ. ΣΕ προτεινῶ - πρότεινα, γλυκαίνω - γλύκανα, κ.λ.π.

γ) Πολλές φορές χρησιμοποιεῖται ἐπίσης καὶ ἡ ἐ ν α λ λ α γ ῆ φ ω ν ἡ ἔ ν τ ω ν, κατὰ τὸ συνηθέστερο σχῆμα: [e] στὸν ἐνεστώτα - [i] ([a]) στὸν ἀόριστο, π.χ. ΣΕ μένω - ξμεινα, πλένω - ἐπλυνα, πεθαίνω - πέθανα κ.τ.λ.

Ἡ σύντομη αὐτὴ ἀνάλυση μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κάνουμε μιὰ γενικὴ παρατήρηση. Ἐφόσον ὁ ἀοριστικὸς τύπος αὐτῶν τῶν ρημάτων στερεῖται ἐνὸς σαφοῦς καὶ ξεκάθਾਰου ἐξωτερικοῦ γνωρίσματος (τὸ ὁποῖο, γιὰ τὴ σύγχρονη γλωσσικὴ αἴσθηση, ἀντιπροσωπεύει τὸ *s*), ἡ πορεία τῆς γλωσσικῆς ἐξέλιξης πῆρε ἄλλον δρόμο, χρησιμοποιώντας ἄλλα μέσα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν τόσο ἀπαραίτητη διάκριση μεταξὺ τῶν δυὸ θεμάτων. Συγκεκριμένα: ἀναπτύχθηκε τὸ ἔρρινο πρόσφυμα (ἐκεῖ ποὺ δὲν ὑπῆρχε) στὸ θέμα τοῦ ἐνεστώτα ἢ/καὶ ἔγινε διαχωρισμὸς στὸ ριζικὸ φωνηεντισμὸ (μὲ πολὺ σημαντικὴ ἐπίδραση τῆς ἀναλογίας). Ἔτσι, φαίνεται, πρέπει νὰ ἐξηγεῖται (τουλάχιστον αὐτὴ εἶναι μία ἀπὸ τίς αἰτίες) ἡ ἀλλαγὴ τοῦ φωνήεντος (τῆς ρίζας ἢ τοῦ προσφύματος), σὲ σύγκριση μὲ τοὺς ἀντίστοιχους ἀρχαίους τύπους, στὸν ἐνεστώτα ὀρισμένων ρημάτων, ὅπως π.χ. ΣΕ πλένω, σέρνω, φέλνω, βαθαίνω, βλαστῶνω, μακρῶνω κλπ. (ΑΕ πλύνω, σύρω, ψάλλω, βαθύνω, βλαστῶνω, μακρύνω). Προκειμένου γιὰ ὀρισμένα ρήματα (ἂν καὶ σχετικὰ λίγα) ἡ φωνηεντικὴ αὐτὴ ἐναλλαγὴ, μαζὶ μὲ τὸ τονικὸ σχῆμα, ἀποτελεῖ τὸ κύριο τυπικὸ μέσο ἔκφρασης τῆς ἀντίθεσης

τοῦ ἐνεστωτικοῦ καὶ τοῦ ἀοριστικοῦ θέματος, ὅπως στὰ ΣΕ *πλένω* - *ἐπλυνα*, *μένω* - *ἐμεινα*, *τρελαίνω* - *τρέλανα*, *ξεθυμαίνω* - *ξεθύματα* κ.ἄ.¹

5. Μία μεγάλη ομάδα (ατάξη) τῆς ἐξεταζόμενης κατηγορίας ἀποτελοῦν τὰ ρήματα σὲ -ώνω πού ἔχουν ἀντικαταστήσει τὰ ἀρχαῖα φωνηεντόληκτα θέματα σὲ -όω, π.χ. ΣΕ *δηλώνω*, *ξαπλώνω*, *ιδρώνω*, *ἐξακριβώνω*, *ἐνώνω*, *ἐλευθερώνω* κ.ἄ.²

Ἡ τάση γιὰ τὴν ἐξάλειψη τοῦ φωνηεντικοῦ χαρακτήρα τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος (μὲ ἐξαιρέση τοῦ *αὐός* θεματικοῦ χαρακτήρα) ἐκδηλώνεται καὶ στὴ δημιουργία τύπων ὅπως τὰ ΣΕ *λύνω*, *κλείνω*, *ξίνω*, *φτύνω*, *χύνω*, *δένω*, *βουίζω*, *δακρῶζω*, *ἀνθίζω*, *σπάζω*/*σπάνω* (ἀλλὰ καὶ *σπάω*), *μουδιάζω*, *δωριζώ*, *φωνάζω*, *λούζω*, *ρημάζω*, *ζωγραφίζω*, (πβλ. τὰ ΑΕ *λύω*, *κλείω*, *ξέω*, *πτύω*, *χέω*, *δέω*, *βοάω*, *δακρῶω*, *ἀνθέω*, *σπάω*, *αἰμωδιάω*, *δωρέω*, *φωνέω*, *λούω*, *ἐρημόω*, *ζωγραφέω*), ἐπίσης τὰ ΣΕ *κλαίγω*, *ἀκούγω* κλπ. Ἐκεῖ πού στὴν ΑΕ ὑπῆρχαν διπλοί, παράλληλοι τύποι (ὅπως, π.χ., ΑΕ *ἐνθουσιάζω*/*ἐνθουσιάζω*, *ἐνοικέω*/*ἐνοικίζω*, *ἐξορκόω*/*ἐξορκίζω*, *θύω*/*θυσιάζω* κλπ.) ἡ σύγχρονη γλώσσα ἔχει τὶς περισσότερες φορές (ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἐξαιρέσεις) τὸν συμφωνόληκτο τύπο μὲ πρόσφυμα: ΣΕ *ἐνθουσιάζω*, *νοικιάζω*, *ξορκίζω*, *θυσιάζω* (ἀν καὶ ΣΕ *ξυπνῶ* - ΑΕ *ξυπνίζω*, ΣΕ *βαστῶ* - ΑΕ *βαστάζω* κ.ἄ.).

Ἐνας ἀριθμὸς ρημάτων ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα φωνηεντόληκτα ἔχουν διατηρήσει τὴν παλιὰ μορφή τους, ὅπως π.χ. τὰ ΑΣΕ *ἰσχύω*, *ιδρῶω*, ἐπίσης ΑΣΕ *ἀκούω*, *καίω*, *κλαίω*, *φταίω*, παράλληλα μὲ τὰ ΣΕ *ἀκούγω*, *καίγω* κλπ., ἐκτὸς ἀπὸ τὰ περισπώμενα ΑΣΕ *ὀμολογῶ*, *καρτερῶ*, *παρηγορῶ*, *θεωρῶ*, *βοηθῶ* κ.λ.π., καὶ ἰδιαίτερα ὡς συστατικά τῶν λεγόμενων «σύνθετων» ρημάτων (μὲ προθήματα): ΣΕ *ἀπολύω*, *ἀποκλείω*, *ἀποπλέω*, *συνδέω*, *συγγέω*, *ἀναπνέω* κ.ἄ.³ Ἄλλὰ δὲν εἶναι αὐτὲς οἱ περιπτώσεις (ἐξἄλλου καὶ σχετικὰ λίγες) πού καθο-

1. Μερικὰ ρήματα πού ἔχουν διατηρήσει τὸν ἀρχαῖο φωνηεντισμὸ τους δὲν χωροῦν μέσα στὸ σχῆμα κατανομῆς φωνηέντων τὸ ὁποῖο ἀναφέραμε παραπάνω (π.χ. ΣΕ *προτείνω* - *πρότεινα*, *διευκολύνω* - *διευκόλυνα* κλπ.), ἀλλὰ ὁ ἀριθμὸς τους δὲν εἶναι μεγάλος.

2. Δὲν ἐξετάζουμε ἐδῶ τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορικῆς προέλευσης τῶν σύγχρονων ρημάτων, δηλαδὴ ἂν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἄμεσης μετάπλασης τῶν ἀρχαίων φωνηεντόληκτων ἐνεστωτικῶν θεμάτων, ἢ τῶν μεταγενέστερων τύπων μὲ διάφορα προσφύματα, ἢ ἀκόμη ἂν σχηματίστηκαν ἀπὸ τὰ ὀμόρριζα ὀνομαστικά θέματα (βλ. π.χ. τὴ σχετικὴ συζήτηση στοῦ Γ. Χατζιδάκι, Περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἐνεστωτικῶν θεμάτων, *MNE*, Α', 266 - 306). Γιὰ τὸ σκοπὸ τοῦ ἄρθρου μας ἔχει σημασία τὸ ἀποτέλεσμα, δηλ. ἡ τ ε λ ι κ ἡ μ ο ρ φ ἢ στὴν ὁποία κατέληξε ἡ ἐξελικτικὴ πορεία, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν συγκεκριμένο δρόμο καὶ τὰ στάδια πού ἀκολούθησε.

3. Γενικά, εὐκόλα παρατηρεῖ κανεὶς ὅτι τὰ προθηματικά ρήματα εἶναι πιὸ «συντηρητικά» καὶ πολὺ ζωτικότερα ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα ἀπλά. Τὰ παραδείγματα εἶναι πάρα πολλά: ΣΕ *ἐπιδιώκω* (ἀλλὰ *διώχνω*), *ἀπορρίπτω* (ἀλλὰ *ρίχνω*), *ἐκδίδω* (ἀλλὰ *δίνω*, καὶ

ρίζουν τὴ γενικὴ κατεύθυνση τῶν ἐξελιξέων στὸ χῶρο τῆς δομῆς τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος. Γιατὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ρημάτων μὲ φωνηεντόληκτο τὸ ἐνεστωτικὸ θέμα εἶναι στὴ ΣΕ σημαντικὰ μικρότερος σὲ σύγκριση μὲ τὴν ΑΕ. Στὴν οὐσία ἔχουν μείνει μόνο τὰ θέματα σὲ -α καὶ σὲ -ε, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν μιὰ ἐντονη τυπικὴ σύγχυση καὶ τείνουν νὰ συγχωνευτοῦν σὲ μιὰ ἐνιαία κατηγορία, μὲ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ τύπου σὲ -α. Ἐὰς σημειωθεῖ ὅτι κι ἐδῶ ἐμφανίζεται τὸ πρόσφυμα -ν-, κυρίως στὰ ρήματα μὲ ὑγρά ρ ἢ λ πρὶν ἀπὸ τὸ ληκτικὸ θεματικὸ φωνῆεν, π.χ. ΣΕ *περνῶ/περνάω* (ΑΕ *περῶ*), *χαλνῶ/χαλνάω* (ΑΕ *χαλῶ*), *κολνῶ/κολνάω* καὶ *κολλῶ/-άω* (ΑΕ *κολλῶ*) κ.λ.π.

Στὴ διαδικασία σχηματισμοῦ καινούριων ἐνεστωτικῶν θεμάτων πολὺ μεγάλο ρόλο παίζει, ὅπως ἔχουμε ἤδη πεῖ, ἡ ἀ ν α λ ο γ ί α. Ἔτσι, ΣΕ τύποι *λύνω*, *κλείνω*, *δένω* κλπ. ὀφείλουν τὴν ὑπαρξή τους ὄχι μόνο στὴν προτίμηση ποὺ δείχνει ἡ σύγχρονη γλώσσα γιὰ τὴν συμφωνόληκτη μορφή τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος καὶ στὴν συχνὴ λειτουργία τοῦ ν ὡς ληκτικοῦ συμφώνου, ἀλλὰ καὶ στὸ γεγονός ὅτι ἤδη ἡ ΑΕ εἶχε παράλληλους τύπους ὅπως ΑΕ *δύω/δύνω*, *ἐγγέω/ἐγγύνω* κ.ἄ. Ἡ ὁμοιομορφία τῶν ἀοριστικῶν τύπων (ΑΕ *ἔδυσσα* - *ἔλυσσα*, [μέλλων] *δύσω* - *λύσω*) ἐπίσης διευκόλυνε τὴ δημιουργία τῶν ἀναλογικῶν ἐνεστώτων: *λύνω* (ἀναλογικὰ πρὸς τὸ *δύνω*).

Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, μὲ ἀφετηρία τοὺς τύπους τοῦ μέλλοντα ἢ τοῦ ἐνσιγμοῦ ἀορίστου, μποροῦμε νὰ υποθέσουμε πὼς σχηματίστηκαν τὰ καινούρια ἐνεστωτικὰ θέματα τῶν ρημάτων, ὅπως ΣΕ *ψήνω/ψένω* (ΑΕ μέλλ. *ψήσω* τοῦ *ἔψω*), *ἀφήνω* (ΑΕ μέλλ. *ἀφήσω* τοῦ *ἀφήμι*), *δίνω* (ΑΕ μέλλ. *δώσω* τοῦ *δίδωμι*), *ζώνω* (ΑΕ μέλλ. *ζώσω* τοῦ *ζώννυμι*), *στρώνω* (ΑΕ ἀορ. *ἔστρωσα* τοῦ *στρώννυμι*), *χώνω* (ΑΕ μέλλ. *χώσω* τοῦ *χώννυμι*) κ.ἄ.

Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις τὴν ἀφετηρία καὶ τὴ βάση γιὰ τὴ μετάπλαση τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος ἀποτέλεσε, ὅπως φαίνεται, ὁ ἄσιγμος (ριζικός) ἀόριστος ἢ ὁ παθητικός, π.χ. ΣΕ *ξέρω/ξεύρω* (ΑΕ ἀοριστ. *ἔξευρον* τοῦ *ἔξευρίσκω*), *μαθαίνω*, *τυχαίνω*, *λαχαίνω* (ΑΕ ἀορ. *ἔμαθον*, *ἔτυχον*, *ἔλαχον* τῶν *μαθάνω*, *τυγχάνω* καὶ *λαγχάνω* ἀντίστοιχα), *δείχνω*, *διώχνω* (ΑΕ παθητ. ἀοριστ. *ἐδείχθην*, *ἐδιώχθην* τῶν *δείκνυμι*, *διώκω*)¹.

προδίνω, κλπ.)· ἐπίσης καὶ τὰ ΣΕ *ἐπεμβαίνω*, *ἐξαιρῶ*, *ἐξηγῶ*, -οῦμαι, *κατάγομαι*, *ἐπιτρέπω* κ.λ.π. Ἡ ἀρχαία ρίζα ποὺ ἔχει διασωθεῖ μέσα σ' αὐτὰ τὰ προθηματικὰ ρήματα ἔχασε τὴ λεξιλογικὴ τῆς αὐτοτέλεια (μιλάμε μόνο γιὰ τὸ ρ η μ α τ ι κ ὸ σύστημα) καὶ δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμεύει ὡς βάση μιᾶς [ἀπλῆς] λεξιλογικῆς μονάδας· τὰ ἀντίστοιχα «ἀπλὰ» ρήματα (ΑΕ *βαίνω*, *αἰρέω*, *ἠγοῦμαι*, *ἄγω*, *τρέπω*) δὲν ὑπάρχουν στὴ ΣΕ ὡς αὐτοτελεῖς λέξεις.

1. Ὁ Ν. Ἀνδριώτης, στηριζόμενος στὴ γνώμη τοῦ Γ. Χατζιδάκη (*MNE*, 1, 291), παραθέτει τοὺς ἀοριστικούς τύπους *ἔδειξα* (τοῦ *δεικνύω*) καὶ *ἐδίωξα* (τοῦ *διώκω*) ὡς βάση γιὰ τὸν σχηματισμὸ τῶν σύγχρονων ἐνεστωτικῶν τύπων σὲ -χνω (ἀναλογικὰ πρὸς τὰ σὲ -νω, ὅπως *δάκνω*, *κάμνω*) (Ν. Ἀνδριώτης, *Ἑτυμολογικὸ Λεξικό*, σ. 427).

Ἡ ἱστορία τῆς μεταδόμησης τῶν παλιῶν ἀθέματων ρημάτων παρουσιάζει μιὰ ἰδιαίτερα ποικιλόμορφη εἰκόνα ὡς πρὸς τὰ θέματα ποὺ χρησιμοποιοῦνταν ὡς βάση τῶν καινούριων ρηματικῶν τύπων (ὁ ἔνσιγμος καὶ ὁ ἄσιγμος ἀόριστος, ὁ μέλλοντας, ὁ παθητικὸς ἀόριστος σὲ -θην). Παραθέτουμε μερικὰ παραδείγματα:

Τὰ ΣΕ *στήνω* καὶ *στέκω* εἶναι καὶ τὰ δύο «ἀπόγονοι» τοῦ ΑΕ *ἴστημι*. Τὸ πρῶτο σχηματίστηκε βάσει τοῦ μελλοντικοῦ τύπου ΑΕ *στήσω*, μεταβατικῆς σημασίας, καὶ διατηρεῖ τὸν ἀόριστο ΑΣΕ *ἔστησα*, ἐνῶ τὸ δεύτερο εἶχε ἀφετηρία τὸν παρακείμενο ΑΕ *ἔστηκα*, μὲ τὴν χαρακτηριστικὴ «μέση», ἀμετάβατη σημασία, καὶ ἔχει στὸν ἀόριστο τὸ θέμα τοῦ ἀρχαίου παθητικοῦ ἀορίστου: ΣΕ *στάθηκα* (ΑΕ *ἐστάθην*). Τὸ ὁμόρριζο ΑΕ *ἐγκαθίστημι*, μεσοπαθητ. *ἐγκαθίσταμαι* ἔχει στὴ σύγχρονη γλώσσα τὴ μορφή ΣΕ *ἐγκατασταίνω*/*ἐγκαταστήνω* στὸν ἐνεστώτα, ΣΕ *ἐγκατάστησα* (*ἐγκατέστησα*) στὸν ἀόριστο καὶ στὸν μεσοπαθητικὸν τύπο ΣΕ *ἐγκαταστάθηκα*. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους «συγγενεῖς» τοῦ ΑΕ *ἴστημι* θὰ ἀναφέρουμε ἀκόμα τὰ ΣΕ *ἀναστένω*/*ἀναστήνω* (ΑΕ *ἀνίστημι*), μὲ τὸν ἀόριστο ΣΕ *ἀνάστησα* (ἢ *ἀνέστησα*), μεσοπαθητ. *ἀναστήθηκα*, ἐπίσης τὰ ΣΕ *ἐπαναστατῶ* (ΑΕ *ἐπανίστημι*) καὶ *ἀναστατώνω* (ΑΕ *ἀναστατάω*), μὲ τὸ θέμα τοῦ μεταρρηματικοῦ ἐπιθέτου ΑΕ *στατός*. Τὸ θέμα τοῦ μεταρρηματικοῦ ἐπιθέτου ΑΕ *θετός* (τοῦ ΑΕ *τίθημι*) τὸ βρίσκουμε στὸ ΣΕ *θέτω*, ἀόρ. *ἔθεσα*, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζεται σὲ μιὰ σειρά ἀπὸ «σύνθετα» στὴ θέση τῶν παλιῶν σύνθετων τοῦ ΑΕ *τίθημι*, ὅπως ΣΕ *ὑποθέτω*, *ἐκθέτω*, *διαθέτω*, *συνθέτω*, *προσθέτω*, *παραθέτω*, *καταθέτω*, *μεταθέτω* κ.λ., ποὺ ἀντικατάστησαν τὰ ΑΕ *ὑποτίθημι*, *ἐκτίθημι*, *διατίθημι*, *συντίθημι*, *προστίθημι* κ.λ.π.

Ὁ ἀνασχηματισμὸς τῶν ἐνεστωτικῶν θεμάτων συνοδεύεται συχνὰ ἀπὸ τὴ μορφολογικὴ ἀναδιοργάνωσή τους: τὰ ὄρια μεταξὺ τῆς ρίζας καὶ τῶν προσφυσμάτων συγχέονται, σβήνονται, ἐπιφέροντας ἀλλαγές στὴν μορφολογικὴ διάρθρωση τῆς λέξης. Παράδειγμα (καὶ μάλιστα «μαζικοῦ» χαρακτήρα) ἡ ἱστορία τῶν παραγωγικῶν καταλήξεων -ίζω, -αίνω, -εύω, ποὺ ἦταν σὲ χρῆση ἤδη στὴν κλασικὴ περίοδο. Πολλές εἶναι οἱ περιπτώσεις τῆς «εἰσβολῆς», τῆς διεΐσδυσης τῶν προθημάτων *ἐκ-*, *ἐν-*, *ἐπί-*, *ἀπό-* κ.ἄ. μέσα στὴ ρίζα (ἐδῶ ἀποφασιστικὸς στάθηκε ὁ ρόλος τοῦ δυναμικοῦ τόνου): ΣΕ *νοικιάζω* (ΑΕ *ἐν-οικίζω*), *ντύνω* (ΑΕ *ἐν-δύνω*), *γδέρονω* (ΑΕ *ἐκ-δέρω*, μὲ τὴν ἀφομοίωση [κ]—[γ], *ξυπνῶ* (ΑΕ *ἐξ-υπνίζω*), *μπαίνω* (ΑΕ *ἐμ-βαίνω*), *βγαίνω* (ΑΕ *ἐκ-βαίνω*, μὲ τὴν ἐπακόλουθη μετάθεση καὶ τὴν ἀφομοίωση τοῦ προθηματικοῦ συμφώνου), *ξέρω* (ΑΕ *ἐξ-εὔρω*), *παίρω* (ΑΕ *ἐπ-αίρω*), μὲ τὴν προσθήκη τοῦ ἔρριου προσφύματος), *μπήγω* (ΑΕ *ἐμ-πήγνυμι*)¹, *πετυχαίνω* (ΑΕ *ἐπι-*

1. Τὴν ἴδια ρίζα βρίσκουμε καὶ στὸ ΣΕ *πήζω* (σχηματισμένο μὲ βάση τοὺς ἔνσιγμους τύπους ΑΕ μελλ. *πήξω*, ἀόρ. *ἔπηξα* τοῦ *πήγνυμι*) καὶ στὸ ΣΕ *πηχτώνω* (ιδιωματ.), σχηματισμένο ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ μεταρρηματικοῦ ἐπιθέτου ΣΕ *πηχτός* (ΑΕ *πηκτός*).

τυγχάνω, ἀορ. ἐπ-έ-τυχον), ὅπου στὸν σχηματισμὸ τῆς καινούριας ρίζας πῆρε μέρος, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρόθημα, καὶ ἡ ἀύξηση, κ.ἄ.

Στὴν ἀλλαγὴ τῆς μορφολογικῆς διάρθρωσης καὶ στὴν ἀπώλεια τῆς ἐτυμολογίας οφείλουν τὴν ὑπαρξή τους τὰ ΣΕ *κάθομαι* (ΑΕ *κάθημαι*) καὶ τὸ ΑΣΕ *καθίζω*. Τὸ ρῆμα *καθίζω* ἤδη στὴν ΑΕ εἶχε τὸν ἀόριστο ΑΕ *ἐκάθισα* (ἀντὶ γιὰ τὸ κανονικὸ *καθεῖσα*), ἀναλογικὸ πρὸς τὸν ἀόριστο τῶν ρημάτων σὲ *-ίζω*. Ἐὰν καὶ στὴν προκειμένη περίπτωση, ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸ *ίζω* δὲν εἶναι πρόσφυμα, ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ ρίζα, στὴ θέση της ὅμως ἐμφανίζεται τὸ πρόθημα *καθ-*. Αὐτὸ φαίνεται ἀποφάσισε καὶ τὴν τύχη τοῦ ΑΕ *κάθημαι*, ὅπου ἡ πραγματικὴ ρίζα, ἀντιπροσωπευόμενὴ ἀπὸ τὸ μοναδικὸ φωνῆεν (-η-), ἄρχισε νὰ κατανοεῖται ὡς θεματικὸ φωνῆεν. Ἐξωτερικὰ ἡ λέξις ἄλλαξε ἐλάχιστα, ὅμως οἱ ἐσωτερικὲς ἀλλαγές, οἱ ἀλλαγές στὴ μορφολογικὴ της δομὴ εἶναι οὐσιώδεις. Σὰν ἀποτέλεσμα ὅλων αὐτῶν τῶν «λαθῶν» καὶ τῶν «παρεξηγήσεων» τὸ ζευγάρι ΣΕ *κάθομαι* / *κάθουμαι* (εἶμαι καθισμένος)-*καθίζω* (βάζω κάποιον νὰ καθίσει, μεταβιβαστικὸ) τοποθετεῖται στὴν ἴδια σειρά—μορφολογικῶς καὶ σημασιολογικῶς— μὲ τὰ ΣΕ *κοιμᾶμαι* / *κοιμοῦμαι* - *κοιμίζω*, *φοβᾶμαι* / *φοβοῦμαι* - *φοβίζω*, *θυμᾶμαι* / *θυμοῦμαι* - *θυμίζω* κλπ.

Ἐνα ἄλλο παρόμοιο παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ἱστορία τοῦ ΑΕ *ἀποθνήσκω*, ὁ ἀόριστος τοῦ ὁποίου —ΑΕ *ἀπέθανον*— εἶχε, ὅπως φαίνεται, διαρθρωθεῖ λαθασμένα ὡς *ἀπέθ-αν-ον*, δηλαδὴ ἡ ρίζα διασπάστηκε στὰ δύο, καὶ τὸ ἕνα τμήμα της νοήθηκε ὡς πρόσφυμα (-αν-), ἐνῶ τὸ ἄλλο σχημάτισε τὴν καινούρια ρίζα (μαζί μὲ τὸ πρόθημα καὶ τὴν ἀύξηση: *ἀπεθ-*). Ἀργότερα τὸ ἀρχικὸ *α-* χάθηκε καὶ τὸ «πρόσφυμα» -αν- ἀντικαταστάθηκε μὲ τὸ -αιν- (ὅπως καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ρήματα, π.χ. ΣΕ *ἀμαρταίνω*, *μαθαίνω* κ.λ.π., ἔναντι τῶν ΑΕ *ἀμαρτάνω*, *μανθάνω*· βλ. παραπάνω, σσ. 270, 272)), ἀπ' ὅπου τὸ ΣΕ *πεθαίνω*.

Ὅλα αὐτὰ καὶ πάρα πολλὰ ἄλλα παραδείγματα (βλ. ἰδιαίτερα τὸ μνημονεύμενο ἄρθρο τοῦ Γ. Χατζηδάκι) ἐπιβεβαιώνουν, ὅπως νομίζουμε, τὰ ὅσα εἴχαμε πεῖ παραπάνω σχετικὰ μὲ τὰ κίνητρα, τίς αἰτίες καὶ τίς κύριες κατευθύνσεις τῶν μεταβολῶν ποὺ ἔχουν συντελεστεῖ στὸ χῶρο τῆς μορφολογίας τοῦ ἑλληνικοῦ ρήματος, τῶν μεταβολῶν ποὺ ἐκφράζουν τίς βασικὲς ἐξελικτικὲς τάσεις οἱ ὁποῖες ρυθμίζουν τὴ μεταδόμηση τοῦ ρηματικοῦ συστήματος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαία περίοδο.

Τὸ ἀποτέλεσμα ὅλων αὐτῶν τῶν μεταβολῶν εἶναι ἡ πολὺ μεγαλύτερη ἐτυμολογικὴ ἑτερογένεια καὶ ἡ ἐντελῶς διαφορετικὴ σύνθεση τῶν κύριων ρηματικῶν κατηγοριῶν τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἀρχαία. Ταυτόχρονα μειώθηκε ὁ ἴδιος ὁ ἀριθμὸς τῶν κύριων ρηματικῶν κατηγοριῶν (τύπων τῶν ἐνεστωτικῶν θεμάτων) χάρις στὴν ἐξαφάνιση μερικῶν τάξεων οἱ ὁποῖες δὲν ἀνταποκρίνονταν στὸ βασικὸ ἀξίωμα ποὺ ὑπέβαλε τὸ ρηματικὸ σύστημα στὰ μέλη του. Τὸ ἀξίωμα αὐτὸ εἶναι, ὅπως ξέρομε, ἡ ὀ σ ο γ ἰ ν ε τ α ι

σαφέστερη έξωτερική, «μορφική» έκφραση τῆς ἀντίθεσης τοῦ ἐνεστωτικοῦ καὶ τοῦ ἀοριστικοῦ θέματος, μὲ τὴν ὁποία ἀντίθεση ἐκδηλώνεται ἡ γραμματικὴ κατηγορία τοῦ τρόπου τῆς ἐνέργειας (Aspect), ἡ πιδὸ σημαντικὴ ρηματικὴ κατηγορία, ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ ρόλου ποὺ παίζει στὴ μορφο-συντακτικὴ ὀργάνωση τοῦ ρηματικοῦ συστήματος τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας.

Ἔτσι οἱ ρηματικὲς τάξεις στὶς ὁποῖες ἡ μορφολογικὴ διάρθρωση τῶν ρημάτων (κυρίως τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος) δὲν καθιστοῦσε ἀρκετὰ ἐκδηλῆ τὴν ἐκφραση αὐτῆς τῆς βασικῆς κατηγορίας (δηλ. τὴ μορφικὴ τυπικὴ διαφοροποίηση τῶν δυὸ θεμάτων —τοῦ ἐνεστώτα καὶ τοῦ ἀορίστου) ἐξαφανίστηκαν, ἐνῶ πολλὰ ἀπὸ τὰ ρήματα ποὺ τίς ἀπάρτιζαν ἄλλαξαν, μὲ διάφορες διαδικασίες, τὴ μορφολογικὴ τους δομὴ καὶ πέρασαν σὲ ἄλλες κατηγορίες— στὶς πιδὸ «κανονικῆς», τίς περισσότερο συχνῆς καὶ διαδεδομένες, μὲ κοινὰ μορφολογικὰ γνωρίσματα (καὶ τὸ πιδὸ σημαντικὸ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι βέβαια ὁ τρόπος σχηματισμοῦ τοῦ ἀορίστου).

Οἱ βασικὲς αὐτῆς ρηματικὲς κατηγορίες τῆς ΣΕ εἶναι οἱ ἐξῆς: 1) τὰ φωνηεντόληκτα (σὲ α/ε) θέματα, 2) τὰ ρήματα σὲ -νω, 3) τὰ ρήματα σὲ -ζω, 4) τὰ θέματα ποὺ λήγουν σὲ χειλικό, καὶ 5) ποὺ λήγουν σὲ ὑπερωικό. Οἱ ἄλλοι τύποι —εἴτε νεολογισμοὶ (ὅπως πολλὰ ἀπὸ τὰ ρήματα σὲ -άρω, τύπου *μπλοκάρω*), εἴτε τὰ «ἀπομεινάρια» τῶν ἀρχαίων κατηγοριῶν (ὅπως τὰ ρήματα σὲ -σσω, -σκω, -λλω, -ύω, -θω κ.ἄ.) — εἶναι ὀλιγάριθμοι, μὴ «γόνιμοι» (ἀπὸ τὴν παραγωγικὴ ἀποψη) καὶ δὲν παίζουν καθοριστικὸ ρόλο κατὰ τὴν περιγραφὴ καὶ τὴν ἀνάλυση (ἀπὸ πλευρᾶς τῆς δομῆς καὶ τῆς συμμετοχῆς σὲ βασικὲς λειτουργίες) τῆς σύνθεσης τοῦ ρηματικοῦ συστήματος τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς γλώσσας.